

Syrjäytymisen kallis hinta

Juha Hämäläinen

Nuorten syrjäytyminen on vahvasti yhteiskunnallisen keskustelun agendalla, vaikka sekä akateemisessa että yhteiskunnallisessa keskustelussa itse käsite on todettu hankalaksi. Aihe on saanut huomiota tasavallan korkeimmalta poliittiselta taholta, tiedotusvälineissä on pyörinyt koko syksyn Nuorille nyt! -kampanja ja lehtien yleisönosastoissa julkaistaan runsain määrin sekä tavallisten kansalaisten että ammatilaiten kirjoituksia, joissa käsitellään nuorten moninaisia ongelmia, elämän suistumista raiteiltaan, vaikeutta löytää omaa paikkaa yhteiskunnan rattaissa ja puutteita nuorten tarvitseman avun saamisessa.

Syrjäytymisilmiö on tiedostettu ja sen yhteiskuntapoliittinen haasteellisuus tunnustettu. Nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn ja lievittämiseen on kohdistettu huomattavia resursseja. Suomessa ja laajasti maailman eri kolkilla on toteutettu lukuisia hankkeita, joissa on etsitty keinoja taltuttaa ilmiötä. Monista hyvistä kehitelmistä huolimatta se paljastaa rumat kasvonsa yhä uudestaan ja kasvavassa määrin mitä moninaisimmilla tavoilla. Siitä ei tunnuta saavan otetta, mikä tekee siitä jotenkin amebamaisen ja pelottavan.

Itselläni on ollut tilaisuus toimia yhtenä viidestä asiantuntijasta Eduskunnan tarkastusvaliokunnan Kuntoutussäätiöltä tilaamassa tutkimuksessa, jossa selvitettiin mahdollisuuksia ehkäistä nuorten syrjäytymistä. Tutkimus osoitti, että ilmiön moniulotteisuuden vuoksi syrjäytymisen torjumisessa tarvitaan useita samanaikaisia palveluja ja palvelujärjestelmän koordinoitua suunnittelua, kokonaisarkkitehtuuria. On kehitettävä samanaikaisesti pitkän aikavälin, jopa yli sukupol-

vien ulottuvia strategioita ja toimenpiteitä, joilla puututaan akuutteihin tässä ja nyt -ongelmiin.

Meillä on varsin paljon tutkimukseen perustuvaa tietoa syrjäytymisen syntymekanismeista, ilmenemistavoista ja seurausvaikutuksista sekä mikro- että makrotasolla, mutta systemaattista ja koordinoitua tutkimusta mahdollisuuksista ehkäistä ja lievittää syrjäytymistä on niukasti. Monissa hankkeissa tosin on kehitetty hyväksi havaittuja toimintamalleja ja käytäntöjä. Yleisesti ottaen voidaan puhua kahdenlaisista strategioista, poliittisista ja pedagogisista. Poliittiset strategiat koskevat lainsäädäntöä, julkisten palveluiden organisointia ja julkisten resurssien käyttöä, pedagogiset kasvatuksellista vaikuttamista.

Nuorisotakuu on malliesimerkki poliittisesta innovaatiosta, jolla nuorten syrjäytymistä yritetään lievittää vaikuttamalla institutionaaliin mekanismeihin nuoren elämänkulussa. Käytännössä pedagoginen vaikuttaminen paitsi täydentää poliittista myös näyttäytyy tärkeäksi osaksi sen toteuttamista. Nuorten koulutusurien ja aktiivisen kansalaisuuden edistäminen tapahtuu henkilökohtaisia kasvuprosesseja vahvistamalla. Usein nuorilla on vaikeita elämänhallinnan ongelmia, jotka on saatava kuntoon, jotta täysipainoinen opiskelu ja kasvaminen yhteiskunnan jäsenyyteen ylipäätään olisivat mahdollisia. Tämä saattaa vaatia esimerkiksi mielenterveyspalvelujen kautta tapahtuvaa auttamista.

Syrjäytymisilmiöstä puhutaan paljon, vaikka tarkempi analyysi osoittaakin, että ydinkäsitteltä on vaikea määritellä yksiselitteisesti. Yhteiskunnallisessa keskustelussa painopiste on ollut koulutus- ja työurakeskeisessä tarkastelussa ja kansalaisnäkökulma, syrjäytyminen täysipainoisesta yhteiskunnan jäsenyydestä ja aktiivisesta kansalaisuudesta, on jäänyt vähemmälle huomiolle. On joka tapauksessa selvää, että nuorten laajamittainen syrjäytyminen täysipainoisesta kansalaisuudesta on yhteiskunnallisesti merkityksellistä ja uhkaa koko kansanvaltaisen yhteiskunnan perusrakenteita.

Syrjäytymisestä on perusteltua puhua yksilön ja yhteiskunnan suhteen häiriötilana. Yhteiskunnan kannalta kyse on siitä, ettei sen jäsenen – syrjäytyvän – elämänkulku täytä yhteiskunnan odotuksia. Tämä ilmenee koulutusuran kangerteluna, opintojen keskeyttämisinä, työelämän vaatiman ammattitaidon puuttumisena ja heikkona kansa-

laisidentiteettinä ja -osallisuutena. Yksilön kannalta kyse on vaikeudesta löytää omaa paikkaa niissä yhteiskunnan toimintajärjestelmissä ja yhteisöissä, joihin kuulumalla täytetään odotukset ja ylläpidetään elämisen laatua ja elämänhallintaa. Syyt elämänsä takkuamiseen vaihtelevat, samoin takkuamisen aste ja seuraukset.

Jos syrjäytyminen nähdään vain työn ja koulutuksen ulkopuolella olemisena, kuten erityisesti joissakin tilastollisissa tarkasteluissa, huomattava osa syrjäytymisestä yhteiskunnallisena ilmiönä jää tunnistamatta. Sosialisointi pirstoutuminen ja siihen liittyvät sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden muutokset nyky-yhteiskunnassa, joihin syrjäytyminenkin ilmiönä kietoutuu, eivät uhkaa vain joitakin yksilöitä vaan koko nuorisoa. Marginalisoitumisena ilmenevän äärimmäisen syrjäytymisen ohella voidaan puhua lievemmästä syrjäytymisestä. On perusteltua ajatella, että syrjäytymistä voi tapahtua eriasteisesti eri elämäntilanteilla, koulutuksen ja työelämän lisäksi muun muassa ihmisuhteissa, vapaa-ajan harrastuksissa, edunvalvonnassa, kansalaistoiminnassa ja yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjen normien omaksumisessa. Kokonaisilmiötä on mahdotonta määrittää pelkkinä tilastoina.

Huoli syrjäytyvistä nuorista on laaja ja yhteinen. Julkinen valta on herätellyt ja haastanut yksityistä sektoria talkoisiin, joilla edistetään nuorten työllistymistä, luodaan työpaikkoja nuorille ja helpotetaan paikan löytymistä työmarkkinoilla. Lisäksi julkista palvelujärjestelmää on pyritty kehittämään kutsumalla avuksi yksityisiä ja kolmannen sektorin toimijoita. Tutkimuksilla on kartoitettu niin nuorten omaa ääntä kuin ammattilaisten toimintaa. Vaikka tieto erilaisten toimien vaikuttavuudesta on niukkaa ja hajanaista, on paljon esimerkkejä siitä, että siellä täällä on onnistuttu löytämään keinoja, joilla nuorten elämänsä on saatu kammetuksi toivotulle uralle.

Syrjäytymisen lievittämiseksi nuorille tarjotaan palkkatyö- ja koulutuspaikkojen lisäksi erilaisia muita aktiviteetteja kuten vapaaehtoistoimintaa, harrastuksia ja palkatonta työtä. Ajatuksena on, että nuoren on parempi tehdä jotain kuin olla tekemättä mitään. Nuorten koulutusuran tueksi on kehitelty vaihtoehtoisia koulutusväyliä, esimerkiksi työpajatoimintaa ja oppisopimusjärjestelyjä. Työvoimapolitiikka koulutusta ja kuntouttavaa työtoimintaa on tarjolla nuorten

työllistymisen edistämiseksi. Julkisen palvelujärjestelmän organisaatiot osallistuvat laajasti nuorten auttamiseen yli ammatti- ja hallintokuntarajojen. Kaikkien toimien mielekkyydestä ei olla yksimielisiä.

Lukuisista vastatoimista huolimatta syrjäytyminen ilmiönä elää ja voi hyvin. Miksi siis kaikki tämä vaiva, jos ilmiötä ei saada kunnolla nurjettua ja tuloksena on vain satunnaisten onnistumisten laiha lohtu?

Monissa puheenvuoroissa nuorten syrjäytyminen on nähty ongelmaksi, johon tulee puuttua yhteiskunnan etu edellä: kilpailukyky, kansantalous, yhteiskuntarauha, moraalinen järjestys. Onkin perusteltua, että ilmiön kielteisiin yhteiskunnallisiin seurauksiin kiinnitetään huomiota. Samalla olisi kuitenkin nähtävä myös jokaisen syrjäytyvän nuoren henkilökohtainen pahoinvointi ja hänen ainutkertaisen elämänsä joutuminen enemmän tai vähemmän pilalle, ellei riittävää apua löydy. Taloudellisten motiivien rinnalla ei sovi unohtaa, että kysymys on perustavalla tavalla eettinen ja koskee ihmisarvoisen elämän turvaamista.

Syrjäytyminen tulee yhteiskunnalle kalliiksi. Ja kalliiksi näyttäisi tulevan myös epätoivoinen taistelu syrjäytymistä vastaan. Keskustelussa onkin kuultu myös puheenvuoroja, joissa on kehoitettu nostamaan kädet pystyyn ja hyväksymään syrjäytymisilmiö moderniin yhteiskuntaan kuuluvana rakenteena. On kuitenkin selvää, ettei antautuminen kuulu hyvinvointiyhteiskunnan toimintatapaan.

Samaa voi sanoa pedagogisesta hengestä. Se näkee mahdollisuuksia sielläkin, missä muuten on jo luovutettu. Pedagogiikan historiassa tästä on monia vaikuttavia esimerkkejä. Yksi tällainen on ranskalainen Célestin Freinet, joka keskitysleiriolosuhteissa organisoivat opintopiiri-toimintaa pitääkseen toivoa yllä ja auttaakseen vankitovereitaan kestämään paremmin.

Vaikka syrjäytyminen näyttäytyy pysyväksi yhteiskunnalliseksi rakenteeksi, on taloudellisesti, poliittisesti, kulttuurisesti ja ennen kaikkea eettisesti perusteltua suunnata yhteiskunnan voimavaroja sen lievittämiseen. Sosiaalipedagogiikalle ilmiö on sekä teoreettinen että käytännöllinen haaste. Sosiaalipedagogiikan historiaa tunteville on ilmeistä, että sosiaalipedagogisessa ajattelussa on myös paljon potentiaalia, johon syrjäytymisen ehkäisyssä ja lievittämisessä tarvittavaa kekseliäisyyttä voidaan kiinnittää.